

מקדש ישראל

והזמנים

יזהר פינטוס

חוברת לימוד במשנה

מסכת ראש השנה

א,א-ג,א

בנושא קידוש החודש ולוח השנה היהודי

עם ביאור הרב עדין אבן ישראל (שטיינזלץ)*

ייעוץ תוכן: הרב ד"ר אברהם וולפיש

עורך פדגוגי: פרופסור ישראל רוזנסון

*מתוך פירושו לתלמוד הבבלי

אל המורה

שלום וברכה,

בְּעֶרְפָּה שבידיכם עזרים ללימוד המסכת. בהמשך נסקור את אופן השימוש בכל אחד ואחד מהם, אך קודם לכך נקדים ונתבונן בחשיבותו של לימוד משנה בכלל, ושל לימוד מסכת זו בפרט. המשנה מפגישה אותנו, מבוגרים וילדים, הנמצאים בתהליך מתמיד של צמיחה והתפתחות, עם עולם שמירת המצוות, עם עולמם של חכמינו, עם ההלכה ברובד היסודי והבסיסי ביותר שלה, עם נקודת המגע של מהות כל מצווה עם אופן הקיום שלה.

מסכת ראש השנה היא מסכת בעלת ערך סגולי משמעותי ביותר. מעבר להלכות הנלמדות בה, כפי שנלמדות הלכות בכל מסכת אחרת, מכילה מסכת זו כמה נושאים עקרוניים ביותר ביהדות. עקב חשיבות לימודה של המסכת על ידי כל ילדי ישראל נבנתה ערכה זו, שמטרתה לעשות את תוכן המסכת נגיש ככל האפשר עבורם.

מה כה מיוחד במסכת ראש השנה?

ביהדות קיימות שלוש קדושות: קדושת האדם, קדושת הזמן וקדושת המקום. אם נחפש במשנה את קדושת האדם, נמצא אותה באופן בולט ומובהק במסכת אבות; קדושת המקום באה לידי ביטוי במסכתות הנוגעות לענייני המקדש וקודשיו והמצוות התלויות בארץ; ומסכת ראש השנה היא מסכת קדושת הזמן. היא פותחת במבט כולל על המועדים החשובים בלוח השנה העברי, על הזמנים בהם נידון העולם ועל הדגש בחיבור כלל עם ישראל ללוח השנה העברי, כדי שיצינו את כל המועדים כולם בעת ובעונה אחת.

לב המסכת הוא העיסוק בקידוש החודש - המצווה הראשונה שנצטוונו כעם רגע לפני צאתנו ממצרים - שבה מתבטאת מערכת היחסים בין העם לא-לוקיו, בהיותם שותפים לקביעת ראשי החודשים והזמנים, שבהם יקיימו את המועדים. "אמר ר' יצחק: לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחודש הזה לכם" (רש"י לבראשית א א). ראוי אפוא שיתחילו ילדי ישראל בלימוד מצווה זו כבר בשנות הלימוד הראשונות.

ברקע הדיון ההלכתי בעניין חילול שבת לשם מסירת עדות החודש עומד הדיון העקרוני-ההשקפתי על קדושת השבת, שנקבעה משמים, מול קדושת ראש חודש והזמנים, שנקבעים על הארץ בידי בני-אדם.

תוך כדי דיונים אלה מגוללת המסכת את סיפור סוף תקופת בית המקדש השני. בתקופה זו

קמו כתות, שביקשו לערער על דרכם של חכמינו. המסכת מתארת את התמודדותם של חכמינו עם כתות אלה, כאשר סלע המחלוקת הוא, כמובן, לוח השנה, שעמד במרכז הוויכוחים. בעקבות חורבן הבית התעצם התהליך של הדגשת קדושת הזמן, שכן נמנעה עבודת ה' סביב קדושת מקום השראת שכינתו. נותרו ממנה תקנות רבן יוחנן בן זכאי כזכר למקדש, שנקבעו מתוך הנחה שבמהרה ייבנה. תקנות אלה מובאות בפרק ד' של מסכתנו.

על רקע מורכבות התקופה, ולשם בניית תוקף הסמכות ההלכתית של בית הדין, נקט הנשיא רבן גמליאל דיבנה מדיניות בלתי מתפשרת בכל הקשור לקביעת הלוח. הסמל הבולט ביותר של התמודדותו - והתמודדות חכמי דור יבנה במציאות זו - הוא הסיפור המכונן של הוויכוח בין רבן גמליאל ורבי יהושע. סיפור זה מסופר בפרק ב', משניות ח'-ט', במסכתנו.

אגב לימוד סדר הברכות בתפילת מוסף לראש השנה נעמוד על תבנית תפילת העמידה לסוגיה, הכוללת ברכות פותחות, ברכות חותמות ותחינה במרכז. במיוחד נבחין שבתפילת תשע, שאין שנית לה בכל השנה, אנו מזכירים את ברית ה' עם עמו, את מלכותו ואת הופעתו בקול שופר. דיני השופר מפגישים אותנו עם קדושת הזמן בהיבט נוסף. לאחר העיסוק במעגלי השנה והחודש באה קדושת הזמן לידי ביטוי בדקויות של רגע התקיעות, שיעורי משך התקיעה וחשיבות הרווח בין צליל לצליל. מעל כל אלה חשובה כוונת הלב של השומעים, הנתונה לקיום מצוות ה' באותו רגע.

מרכיבי הערכה

המעשנה - כשמה כן היא: נועדה לשינון. נוסח המשנה קדם עשרות דורות להמצאת הדפוס. גם כאשר נערכה המשנה והועלתה על הכתב בידי רבי יהודה הנשיא, הובאה בחשבון קליטת המשנה ולמידתה לדורות בערוץ השמיעתי - ולא החזותי. זאת אנו רואים בפשטות המשניות עצמן; הן קצרות ובעלות חלוקה פנימית, שיש בה משקל וקצב של המשפטים וחלקי המשפטים.

יתרונות רבים ללימוד המשנה על-ידי שירתה: הוא עוזר להבנה ולזיכרון ומעשיר את החוויה.

1. כאשר השיעור מתחיל מנקודת פתיחה, שבה מילות המשנה מוכרות היטב על כולם, ניתן בנקל להגיע לרמת ההסבר והבנת המשנה בלי להשקיע מאמץ רב בהגיית מילותיה בקריאה ראשונית.
2. חוויית ההצלחה הראשונית - ידיעת המשנה בעל-פה - יוצרת "טעם של עוד" ומעלה את הרצון להמשיך וללמוד.

3. שירת המשנה בצוותא בלימוד עוזרת להתמקד ומאפשרת כניסה לנושא העיקרי בן-רגע.

4. על-ידי המנגינה נוצרת התייחסות לתוכן ולפיסוק של המשנה.

5. המנגינות עצמן מהוות מרכיב תומך זיכרון לנושא המשנה. תשומת לב רבה הושקעה בהתאמת מנגינה המזכירה נושא הקשור לכל משנה. למשל: מנגינות מן הסליחות - במשניות הפתיחה של המסכת, הנלמדות בתחילת השנה, ובימי הסליחות; מנגינות ממוסף של שבת - במשניות העוסקות בחילול שבת לשם מסירת עדות החודש; מנגינות מן ההלל - בנושא קידוש החודש וכיו"ב (פירוט הלחנים והקשר "תומך הזיכרון" - בנספח שבעמוד 24).

6. הניסיון מוכיח, כי הנלמד בדרך מוזיקלית נחרט בזיכרון לאורך שנים.

7. התלמידים, נחשפים לניגוני תפילה מסורתיים מעדות שונות, וכך "ירגישו בבית" כאשר

פגשו בע"ה בניגונים אלה בעתיד בבתי-כנסת ובשמחות (ובתקווה שתיזכרו אז במשניות).

8. מעבר לכל אלה מוטלת עלינו חובה ללמוד בנעימה ולשנות בזמרה, כנאמר בתלמוד בבלי, מגילה לב ע"א: "ואמר רבי שפטיה אמר רבי יוחנן: כל הקורא בלא נעימה ושונה בלא זמרה, עליו הכתוב אומר: וגם אני נתתי להם חוקים לא טובים" וגו', כלומר: הלימוד החווייתי באווירה טובה מתוך אהבת התורה הוא נכס יקר, שעשוי ללוות אתכם, התלמידים, להמשך חייכם, ואין כמו שירה וניגון ליצירת שמחה ואווירה טובה בלימוד.

בדיסק השינון מושמעת כל משנה בשני ערוצים:

האחד - השמעה רגילה של המשנה, ולאחריה השמעה של חלקי משפטים. התלמיד ישלים אותם בשירה שלו כשברקע מנגינת המשנה.
השני - השמעת מנגינת המשנה בלבד, ללא שירה. זו דרך שינון נוספת לתלמידים, שיודעים את המשנה היטב בעל-פה.

ברישיון אקו"ם

הדיסק הופק בעזרת:

גבריאל פייסק - הקלטה והפקה מוזיקלית
אבי עין צור - מיקס ומאסטרינג
יזהר פינטוס - עיבוד וליהוק

נגנים:

סקסופון: שהם וינברגר
צ'לו: יונתן ניב
כינור: הילה אחיאל
עוד: אלעזר סימון
בס: צוף הופנברג, ירון סאפר, יניב וינברג, יזהר פינטוס
כלי הקשה, חלילית, פסנתר, הרמוניום: גבריאל פייסק
שירה, גיטרות: יזהר פינטוס

לוח לימוד פעיל בנושא "גלגל השנה"

לוח "גלגל השנה" שבתחילת העֶרְכָּה מחולק לפי חודשי השנה. בארבע המשניות הראשונות מובאות רשימות של זמנים מרכזיים בלוח השנה העברי. בדפי העבודה של משניות אלה שיקבלו התלמידים מהמורה, מחכים סמלים לגזירה ולהדבקה על הלוח. בתום לימוד ארבע המשניות הללו תתקבל התמונה השלמה של גלגל השנה, על החודשים המרכזיים שבו. הדיון המתבקש בכיתה סביב לוח זה יהיה, כמובן, בשאלה: מדוע דווקא בחודשים ניסן ותשרי רבים "עניינים" מיוחדים? מה עומד מאחורי הדגשת חודשים אלה? האם מסמלים שניהם דבר אחד - או שני נושאים שונים? ועוד שאלות שיעלו מתוך ההתבוננות בלוח.

חוברת העבודה

דפי העבודה שבחוברת מתבססים על תבנית קבועה ונוחה לשימוש; מילות המשנה עם פירוש; השלמת מילים בעקבות שינון המשנה בעל-פה (בסוף החוברת עמוד 53); שאלות הבנה ברמת פשט המשנה; בחלק מהמשניות- גם הפעלה של גזירה והדבקה. בכל עמוד מופיע סמל, ולצדו ערוצי ההשמעה של המשנה בדיסק. בחלק מהמשניות מופיעה פינת "טַעֲמוּ וְרְאוּ" - משימת לימוד של עיון והעמקה לתלמידים מתקדמים.

מבנה השיעור המומלץ

1. שירת המשנה יחד פעם אחת. שלב זה איננו הכרחי, אך הוא מהווה פתיחה טובה לשיעור ומקל על אותם תלמידים, שבחינה בעל-פה היא מקור ללחץ עבורם.
2. בחינה על ידיעת המשנה בעל-פה, על בסיס שינון מקדים בבית - מופיע תחת הכותרת "בחנו את עצמכם", עמ' 53-58. המורה מסמן V לכל תלמיד שסיים, וכך מאשר לו לעבור לשלב הבא. תלמיד שהגיע לא מוכן להיבחן שנית בעל-פה או בכתב בשיעור הבא.
3. התלמידים עונים על השאלות בעזרת הפירוש ובתיווך המורה.
4. עוברים על השאלות ועונים עליהן במליאה בהנחיית המורה.
5. השמעה והסבר כללי או הקדמה של המשנה הבאה.

מבנה זה, פעמים יסתיים תוך שיעור אחד, ופעמים יתפרס על פני שני שיעורים. הניסיון מלמד כי כמה שבועות לאחר תחילת שנת הלימודים, כאשר התלמידים כבר רגילים ללמוד בשיטה זו, אפשר בהחלט לסיים מהלך זה בשיעור אחד - אלא אם כן המשנה מורכבת ודורשת הסבר ארוך יותר (אשר יבוא לפני שלב 3).

ומה אם מסתיים התהליך תוך שיעור וחצי?

במקרה זה, יכולים אנו לעסוק בשינון נוסף של המשנה הנוכחית ו\או משניות קודמות, וכן בחזרה ומבט כולל על כמה משניות תוך שאלות לווידוא זכירה והבנה של התהליכים הנלמדים

שנזכה לשמוע, ללמוד וללמד, לשמור, לעשות ולקיים!

בברכה, יזהר פינטוס - מורה למשנה.

הקדמה מאת הרב ד"ר אברהם וולפיש

עֶרְכַּת הלימוד המונחת לפניכם מלאה ברעיונות והצעות, העשויים לקרב את לימוד המשנה לעולמם של התלמידות והתלמידים בבית הספר היסודי. הנני מברך את המחבר, ר' יזהר פינטוס, על היוזמה, התבונה והחשיבה החינוכית היצירתית שהושקעו בהכנת הערכה; ברם, הוראה מוצלחת איננה מסתכמת ברעיונות פדגוגיים ובפיתוח כישורים דידיקטיים. על-מנת להלהיב את התלמידים מהלימוד, תנאי הכרחי - אם כי לא מספיק - הוא שעל המורה להתלהב מהלימוד. הווי אומר: האתגר הפדגוגי הוא בראש ובראשונה אתגר לימודי-עיוני. אתגר זה גדול במיוחד לגבי הוראת משנה, שכן אין בידיהם של רוב המורים מסורת וניסיון, המכשירים אותם ללימוד מעמיק, מעניין ומאתגר של המשנה כמקצוע העומד בזכות עצמו. בעֶרְכַּת הלימוד הזאת נעשו כמה צעדים ראשוניים להתמודד גם עם האתגר הזה: להציג בפני המורים שאלות מאתגרות וקווי חשיבה מעניינים ופוריים, העשויים לעלות מעיון מעמיק במשנה באשר היא.

הנחת היסוד, העומדת מאחורי השאלות וקווי החשיבה שהוצעו כאן, היא שהמשנה איננה רק אוסף של מקורות, שלוקטו בידי רבי יהודה הנשיא מתוך קובצי המשנה הקדומים, שנתחברו מימי שלהי בית שני ועד לתלמידי רבי עקיבא. רבי יהודה הנשיא, עורך המשנה, בחר בקפידה את חומריו והשקיע מחשבה מעמיקה בסידורם ובעיצובם. לא תמיד אנחנו מצליחים לרדת לסוף דעתו של רבי, אך הניסיון להתמודד עם שאלת בחירת החומרים וסידורם עשוי לעתים קרובות לפתוח הן בפני המורים-הלומדים הן בפני תלמידיהם אפיקים מחשבתיים ורוחניים מרתקים. (ניטול לדוגמה את שאלת סיומי הפרקים של מסכת ראש השנה. כל הלומדים, הנותנים את דעתם לחלוקת הפרקים של המסכת, יתקשו - עם בעל "תפארת ישראל" - להבין מדוע אין הנושא "קידוש החודש" מסתיים בסוף פרק ב', אלא נגרר גם למשנה הראשונה של פרק ג', העוסק בענייני שופר. בין פרשני זמננו היו גם שהתקשו להבין מדוע מסתיים פרק א' באמצע הצגת הנושא "חילול שבת בידי עדי החודש", הנגרר עד למשנה ה' שבפרק השני. הדרך שהוצעה כאן להתמודד עם שאלות אלה ודומיהן היא שיטת לימוד והוראה, המשמשת מאות רבות של מורים לתנ"ך בהשפעתה של מורתי נחמה ליבוביץ - השיטה ה"ספרותית", הקרויה גם "הקריאה הצמודה"). יתנו המורה והתלמידים את דעתם לכך, שפרק א' ופרק ב' מסתיימים בדרשות סביב אותו הפסוק - "אלה מועדי ה'... אשר תקראו אותם במועד"; אלא שבשני הפרקים נדרש הפסוק לכיוונים שונים - ואולי אף סותרים! בסוף פרק א' מטעימה המשנה את דחיית שבת מפני קידוש החודש בהבלטת המילה "במועד", כלומר: קידוש החודש במועדו המדויק הוא חובה חשובה, עד כי הוא דוחה את השבת; ואילו בסוף פרק ב' לומד רבי עקיבא מאותו הפסוק רעיון הנראה לכאורה הפוך, תוך הבלעת המילה "במועד" והבלטת המילים "תקראו אותם": מה שאתם, בית הדין, "קוראים" הוא היום אשר בחר ה', "בין בזמנם בין שלא בזמנם"! בחתימה הדומה כל כך והשונה כל כך של שני הפרקים מזמין אותנו עורך המשנה

למסע רעיוני-רוחני מרתק: מי קובע את קדושת המועדים: האלוקים (באמצעות הטבע) או האדם (באמצעות בית הדין)? דומה שהמשנה פותחת מקום לשתי התשובות, ושומה על הלומדים לעיין לעומק במשניות ובעיצובם של שני הפרקים על-מנת להבין את הזיקה בין השתיים ואת טיב השותפות בין האלוקים לאדם המוצגת במשנה.

עיון מעמיק במשנה מציג בפנינו שאלות מאתגרות ומרתקות נוספות, כגון: מה הזיקה שיוצרת המשנה בין שתי מערכות הזמן הנדונות לאורך המסכת: קידוש החודש (פרקים א'-ב') וראש השנה (פרקים ג'-ד')? איזו משמעות מעניקה ההלכה לציין ה"שנה" - מחזור טבעי התלוי בשמש - המשפיע באופן מכריע על האקלים, העונות החקלאיות ומערכות חיים אחרות? כיצד משלבת המשנה את יחידת ה"שנה" עם מערכת הזמן של "חודשים", התלויה במחזור הירח, שהשפעתה על מערכות החיים פחותה הרבה יותר מאשר מערכת השנים?

בהקדמה קצרה זו אין מטרתי להציע תשובות לשאלות כגון אלה, אלא לגרות את המורים לבחון לעומק את סידורה של המשנה, את דרכי עיצובה הלשוני והספרותי, ואף להגות בשאלות העומק העשויות לצמוח מתוך עיון שכזה. אין לי ספק שמורים, אשר ישקיעו מעט זמן ומחשבה סביב שאלות כגון אלה, ימצאו שהדבר יעשיר בהרבה את לימודם. מכאן קצרה הדרך להבאת חלק מהדברים גם בפני כלל התלמידים, על-מנת לשתף גם אותם באתגרים של מציאת משמעויות העומק הטמונות במשנה.

אני מאחל לכולם לימוד והוראה מצניינים ופוריים.

הרב ד"ר אברהם וולפיש

הוראת המשניות - המלצות להעברת התוכן ודגשים לפעילויות שבחוברת

א,א

משנה זו כוללת בסה"כ 9 קטגוריות של ראשי שנים ב-4 תאריכים שונים. עוד לפני הבנת מורכבותו של כל אחד מהם בפני עצמו מתמודד התלמיד עם קושי ראשוני בהבנת העיקרון והחשיבות של תאריך קובע - של נקודת זמן שרירותית, ממנה יש למנות שנה לעניין הלכתי מסוים.

מתוך ראשי השנים המנויים במשנתנו נבחר ראש השנה למעשר בהמה לשמשנו כמדגים לעקרון יסוד זה. בעמ' 9, מופיעה מטלה יישומית ומוחשית, בה נדרשים התלמידים לסמן את הטלאים והכבשים לפי תאריך המלטתם, ולערך חישוב לצורך קביעת מספר הכבשים שיש להפריש למעשר. יש להדגיש בפניהם עוד לפני תחילת המשימה, כי "כל אשר יעבור תחת השבט העשירי יהיה קודש" (ויקרא כז לב), כלומר רק עשרת שלמה (מושג השגור בפי התלמידים בשיעורי חשבון בגיל זה) מצריכה הפרשת טלה למעשר.

העדר באיור שלפננו כולל 30 טלאים וכבשים שהומלטו בפרק זמן של שנתיים. יוצא שאם לא היתה נערכת ספירה שנתית הנחתמת בתאריך קבוע, ייתכן שהרועה היה מפריש שלושה טלאים למעשר - בעוד במקרה שלנו יוצא שעליו להפריש רק שניים לנוכח מספר העשרות השלמות - אחת בכל שנה.

בתום מילוי המשימה יש לחדד בשיחה עם התלמידים את ההבנה, שהתאריך המכריע יכול להשפיע על היקף התרומות והמעשרות הנדרש מהאדם להפריש. מכאן נצא לשאלה הבאה בדף העבודה, המיישמת את עיקרון התאריך הקובע לעניין ראש השנה לירקות. בשאלה זו יובהר דין נוסף הנובע מאותו עקרון: אין להפריש על יבולי שנה מיבולי קודמתה!

בהמשך מופיעות התייחסויות לרוב ראשי השנים שבמשנתנו. בגיל כיתה ה', רק בכיתה חזקה, שבה הרגלי למידה מעולים, יש לצפות שהתלמידים יבינו את כל ראשי השנים על בוריים. גם במצב כזה יאריך הדבר כמה שיעורים. היות שמשנה זו נלמדת בתחילת השנה, המלצתנו היא להעביר את העיקרון המנחה הנ"ל. את ההעמקה בכל פרטי ראשי השנים אפשר לשמור להמשך השנה, או לשעה פרטנית עם קבוצת תלמידים מתקדמים. הזדמנויות אפשריות לחזרה למשנה זו ולעיון בה: בסיכום ארבע המשניות הראשונות, כאשר דנים בחשיבות חודש ניסן - הסבר קצר על ראש השנה למלכים ולרגלים, וכן בתאריכי ראשי השנים עצמם: ט"ו בשבט, א' ניסן.

לבסוף ידביקו התלמידים בלוח "גלגל השנה" את הסימן המתאים בכל אחד מראשי השנים.

א,ב

בניגוד לקודמתה אין משנה זו עוסקת בעניין הלכתי קונקרטי. התאריכים המוזכרים בה הם נקודות

זמן בעלות משמעות רוחנית גבוהה. האדם הנושא עיניו לבוראו, ועליו יהבו, מתרגש בימים אלה, מתחנן ומקווה שיודן אותו ה' לחיים ולפרנסה טובה. דף העבודה כולל כמה שאלות של הבנה ועיון בפירוש לוידוא הטמעת המושגים "חג", "עצרת", וכן איורים להדבקה בלוח "גלגל השנה" המתחיל להתמלא. כאמור, הצד האינפורמטיבי במשנתנו איננו המרכזי. הדף בנוי כך, שניתן יהיה לסיימו (לא כולל "טעמו וראו") תוך פחות משיעור. שארית השיעור תוקדש לעיסוק במובנים המהותיים של ראש השנה ושל הדין שעושה השי"ת בברואיו. בפינת "טעמו וראו" שאלות, שיש בהן כדי לעורר שיח כיתתי בנושא.

הקדמה לנושא קידוש החודש

לוח "מהלך קידוש החודש" - תפקידו לעשות את לימוד נושא קידוש החודש פשוט ונגיש יותר עבור התלמידים. האתגר העיקרי בהוראת נושא זה הוא סדר הופעת המשניות, כפי שנקבע על-ידי רבי יהודה הנשיא. בגלל סיבות שונות, כגון נוחות השינון בעל-פה ואחרות, אין המשניות מסודרות לפי שלבי קיום מצוות קידוש החודש. כך עלול תלמיד, הנחשף לנושא בפעם הראשונה, להתבלבל, שכן המשנה הראשונה שהוא לומד בנושא זה היא "על שישה חודשים השלוחים יוצאין", אבל אין הוא מבין מה בדיוק מודיעים שלוחים אלה; וכך גם לגבי ההמשך.

המענה לכך ניתן בלוח פעיל זה בהעמדה גרפית של שלבי תהליך קידוש החודש. בשיעור המקדים, המסביר את התהליך בקווים כלליים, יכירו התלמידים את חמשת השלבים: עדות; חקירת העדים; דין והחלטה בבית הדין; הכרזה; והודעה לכלל עם ישראל.

לאחר שהתלמידים ידעו למקם היטב כל שלב בתהליך זה, יהיו מוכנים ללימוד המשניות. לאורך השנה תחזרו שוב ושוב לראיית התמונה הכללית של התהליך, ומתוכה מתברר ייחודו ומקומו של כל אחד מפרטיו.

עמוד 14 (ותרשים מהלך קידוש החודש המופיע מיד לאחריו) מהווה בסיס להבנת כל המשניות הנוגעות לקידוש החודש, בהן נעסוק לאורך עיקר המשך השנה. שיעור המבוא בנוי סביב עמוד זה, יש לוודא שכל התלמידים עוקבים ושותפים לתהליך. לא מומלץ לאפשר לכל תלמיד למלא דף זה עצמאית. יש לקרוא ולהסביר כל משפט בפני כל הכיתה, כאשר התלמידים לוקחים חלק פעיל בהקראה, במילוי המשימות ובארגון התרשים.

על-פי שיקול הדעת האישי ועל-פי כוח ההבנה של התלמידים ימצא כל מורה את הדרך להפנות את תשומת לבם של התלמידים, שמדובר במצווה הראשונה שקיבלנו כעם! כמובן, יהיה הדבר מבורך, אם יוקדשו כמה דקות לעיון בדרשת רבי יצחק, המובאת ברש"י לבראשית א א - בתנאי שהדבר אינו מבלבל ומסבך את התלמידים בהבנת המסרים העיקריים של השיעור.

הסבר הרקע למצווה כתוב במשפטים ספורים ומתמצתים. יודגש שוב: אין "לרוץ" בקריאתם, אלא יש לקרואם מתון-מתון ולוודא הבנה!

אם ישאלו התלמידים מדוע אין מקדשים כיום את החודש כבימים עברו, יש להסביר בקצרה שהתנאי לכך הוא התאחדות העם סביב בית דין גדול אחד. אם לא ישאלו, מומלץ לדחות את העיסוק בעניין להמשך השנה. ככלל עדיפה שאלת התלמיד על הסבר יזום של המורה, ויש להניח ששאלה זו עוד תישאל על-ידי מי מהתלמידים במוקדם או במאוחר.

בת"ל תושב"ע בכיתה ד' נחשפים התלמידים למושג "לוח השנים" ולקביעת החשבון על-ידי, וכן מושגים אחרים של קידוש הקודש. יש לבנות על ידע זה.

יש להבהיר את משמעות כל אחת מהכותרות:

עדות: ראיית מולד הלבנה על-ידי העד והגעתו לבית הדין. תחת כותרת זו כל ההלכות הקשורות לשאלה: באילו מצבים על העד לצאת ולהעיד את עדות החודש?

חקירת העדים: אופן גביית העדות על-ידי בית הדין, וכן כל הקודם לה מבחינת בדיקה אם אלה עדים כשרים.

דין והחלטה בבית הדין: לשלב זה נוגעות משניות מעטות. יש להניח שפעמים רבות הוא ארך רגע אחד ולא יותר, אם העדות היתה מתקבלת על הדעת. עם זאת עומד שלב זה בפני עצמו כהליך עיקרי ומכריע. בהמשך נלמד על מצבי קיצון, בהם היו כמה מגדולי ישראל שחלקו על החלטת בית הדין.

הכרזה- מעשה סמלי של עמידת ראש הסנהדרין מול קהל בקריאה "מקודש" ביום ראש החודש שהתקבל. מעשה זה נותן את האות לכוהנים להתחיל בהקרבת המוסף, ולנציגים מטעם בית הדין להפיץ את הידיעה.

הודעה לכלל עם ישראל: על-ידי משואות או שליחים כדי לוודא שכל בני עמנו, בכל מקום שהם, מקיימים את המועדים בזמנם כאיש אחד, מתוך הכרה בחשיבות של כל יהודי כחיוני בעבודת ה' המשותפת.

לאורך השנה, נחזור שוב ושוב לתרשים זה ונשאל על כל משנה או כלל שנלמד, לאיזה שלב במהלך קידוש החודש הוא נוגע. כמו"כ, בסיכום של כל תקופת הלימוד, נערוך חזרה והטמעה ע"י הטבלה שבעמ' 59-61

רצוי מאוד להכין לוח גדול דוגמת לוח זה על אחד מקירות הכיתה. ניתן להזמין לוח כיתתי מהמחבר או להכין עצמאית ולתלות.

אג

בפתיחה ללימוד משנה זו חשוב לשלב חזרה על מהלך קידוש החודש. בהנחה שאכן יידעו התלמידים להסביר את עיקרי הדברים מתוך הבנתם את הנושא, יוכלו לזהות בנקל את השלב אליו מתייחסת משנה זו - שלב ההודעה.

במשנתנו בא לידי ביטוי הערך החשוב של ערבות ישראל ושמירת הקשר עם הקרובים והרחוקים, בבחינת "לבל יידח ממנו נידח". הבנת מילות המשנה איננה מסובכת, ואין צורך בשאלות ומשימות יישום מעבר לאלה שבחוברת. לפיכך יש להניח שניתן יהיה לפנות זמן לעיסוק בערך הערבות. ניתן לדבר על פריפריה (אזור סֶפֶר) - משמעות המילה וחשיבות הקשר עמה. שימו לב! על שישה חודשים השלוחים יוצאים בזמן עריכת המשנה! בזמן המקדש הודיעו גם על אייר, ולפיכך מתבקשים התלמידים להדביק בלוח השנה שבעה סמלילים (= "אייקונים") של שליחים. יש להנחותם שיוסיפו הערה בחודש אייר: "כשהיה בית המקדש קיים".

אד

במשנה זו עולה הדין - שעוד נעסוק בו בהמשך - על קדושת השבת, הנדחית מפני חשיבות קידוש החודש.

יש לוודא שלא ייווצר אצל התלמידים רושם כאילו השבת איננה חשובה. יש להדגיש בפני התלמידים: הפעולה שלשמה יש לחלל שבת איננה שליחת שליח לסוריה, אלא מסירת עדות בפני בית הדין!

במשנה זו נסיים למלא את לוח "גלגל השנה", המזמין אותנו להתבוננות ולהבחנה בהבלטה הברורה של שני חודשים בשנה: ניסן ותשרי. פינת "טעמו וראו" פותחת דיון זה. מורה, שיקדיש לכך זמן ותשומת לב, יוכל לקטוף את פירות הלמידה שנעשתה עד כה ולאפשר לתלמידים להתייחס למשמעות חודשים אלה כמסמנים עונות חקלאיות - מועדים שהם זכר ליציאת מצרים ולמעשה בראשית. אפשר לגרות אותם לכך בספירה פשוטה של הסמלילים שהודבקו בכל חודש, וכן של המרחק בין שני החודשים העיקריים (בדיוק חצי שנה), ומכאן להתחיל את הדין.

אה

בהמשך ישיר למשנה הקודמת מבהירה לנו המשנה, שלא חשובה הערכת העד, הנמצא מחוץ לירושלים, את הסיכוי לראיית הלבנה של עדים נוספים, ובכל מצב עליו לצאת ולהעיד אפילו במחיר חילול שבת!

ראוי להשקיע זמן בהסבר הביטוי "בעליל" בליווי דוגמאות מחיי היומיום, כגון סיפור על שוטר שכתב דו"ח לנהג, ובו ציין כי הנהג עקף במקום, בו הסימונים והתמרורים הבהירו בעליל כי העקיפה אסורה ומסוכנת; וכן פקודה בלתי חוקית בעליל בעגה הצבאית (בלי להיכנס לשאלת סירוב פקודה בסיטואציות רגישות).

א,ו

במשנה הקודמת עסקנו באפשרות שהעד מעריך, כי רבים אחרים ראו את חידוש הלבנה ויבואו להעיד, אבל במשנה זו עוסקים אנו במצב, בו ברור שרבים ראו ובאו להעיד! מובהר כאן כי גם במצב כזה על העדים - רבים ככל שיהיו - לצאת מתחום שבת ולהגיע למסור עדות.

המעשה שבמשנתנו אירע לאחר החורבן, כאשר הסנהדרין, בהנהגת רבן גמליאל, ישבה ביבנה! בשום אופן לא ייתכן שמדובר ברבן גמליאל הזקן, אשר מקום מושבו היה בעיר קודשנו בימי תפארתה.

הוכחות: 1. רבי עקיבא היה נער כשחרב הבית (במרד בר-כוכבא היה בן 80) וספק גדול אם ראה אי-פעם את רבן גמליאל הזקן. אולי בינקותו חלף על פניו ברחובות ירושלים. 2. בדוחק ניתן לטפס ולהגיע מלוד לירושלים תוך יום ברגל בתנאי הימים ההם. מלוד ליבנה, לעומת זאת, אפשר להגיע בשעתיים של הליכה באזור מישורי-גבעי! שווה להשקיע זמן מהשיעור ולהסביר זאת בקצרה. **חידת היגיון לתלמידים: המעשה המתואר במשנתנו אירע באחד משני חודשים. באילו חודשים יכול היה להתרחש? (רמז: חזרו למשנה ד'). את החידה אפשר לשמור לר"ח ניסן, ולערוך בו פעילות של שירת כל המשניות הקשורות לתאריך זה (א,א-ו;א,ט), ואז על התלמידים להיזכר, להפעיל היגיון ולגלותן.

הטבלה בעמ' 23 קושרת את משניות ה'-ו' בפרק א' לפי תוכן ומראה, כי הן לר"ע הן לר"ג היו שותפים לדעה מקרב חכמינו.

משנה ו' מחדדת את השיקול של הקשר עם העדים לעתיד לבוא, כלומר בטווח הארוך. זהו שיקול נוסף שאיננו נוגע רק לאותו חודש קונקרטי שבנידון. לא זו בלבד שיש היתר לחלל את השבת היום כדי לקדש את החודש היום; יש היתר לחלל שבת כדי לא להכשיל עדים לעתיד לבוא, כלומר כדי לקדש חודשים עתידיים! כאן נחשפים הילדים לכך, שרב הפוסק הלכה נדרש לשיקולים נוספים, כגון השפעה עקיפה של החלטתו על הציבור - ולא רק לשיקול הדעת הקונקרטי לסוגיה הנוכחית. לפיכך מוצע להאיר נקודה זאת ואף להרחיב על כך את הדיבור לפי סגנון ההוראה, אופי הכיתה ורמתה.

א,ז

משנה זו מעט יותר ארוכה ומסועפת מהמשניות הקודמות. המשפט הראשון מורכב; ניתן לחלקו לשני משפטים, ומומלץ לעשות זאת עם התלמידים על הלוח לווידוא הבנה:

משפט א'

אב ובנו לא יכולים להעיד יחד את עדות החודש.

משפט ב'

עם זאת עליהם ללכת לבית הדין, כי ייתכן שעדותו של אחד מהם תצטרף לזו של אדם נוסף.

רבי שמעון חולק על משפט א', המובלע בנוסח המשנה במילים "לא שמצטרפין זה עם זה".

הבנת המעשה נשענת על ידע קודם בדבר איסור קבלת עדות של עבד. ידע זה חסר לרוב התלמידים בכיתה ה', ולכן יש להשלימו עבורם לפני הסבר המעשה עצמו. המעשה נועד להדגים את המחלוקת - ובה בעת להדגיש את חוזק עמדת רוב החכמים - אלה שבסופו של דבר הכריעו בבית הדין. בדרך אגב נודע לנו, שכנראה נהוג היה הליך של בדיקה מקדימה אצל הכוהנים. עם זאת מסתבר על-פי ההמשך, כי לכוהנים אלה אין סמכות הכרעה בפסילת עד. זוהי הזדמנות לתאר מעט באוזני התלמידים את מתחם המקדש בירושלים, אשר לשכת הסנהדרין היתה חלק ממנו. הניהול והתפעול של מתחם זה נעשו על-ידי הכוהנים. לפיכך גם המבקש להיכנס ללשכה היה עובר תשאול כלשהו ע"י כוהנים, המשמשים כמעין "סדרנים" או "פקידים". עם זאת אין כוהנים אלה לוקחים חלק בדיון עצמו בבית הדין.

לבדיקת הבנה והטמעה ניתן לשאול בסוף השיעור את התלמידים: מי פעל לפי דעת רבי שמעון: הכוהנים או בית הדין?

אח

התיאור המקדים על-ידי המורה של כל אחד מהפסולים לעדות הוא השלב המשמעותי ביותר לשיעור זה.

הנושא המרכזי במשנתנו הוא פסילת עדותם של אנשים, שבאורחות חייהם יש מרכיב המעמיד בספק את אמינותם, תוך הדגשת האופן בו הם מרוויחים את כספם וניהול יחסיהם עם בני אדם סביבם.

חשוב להבהיר בפני התלמידים כי הדבר נכון רק אם מרכיב כזה נוכח בחייהם באופן משמעותי ועקבי - "שאינ להם פרנסה אלא זה", כדברי רבותינו. לא כל נער, ששיחק פעם שש-בש בהתערבות על דבר מתיקה, יוצא לצמיתות מכלל עד כשר. כמו-כן, אנשים העוסקים בעיסוקים הנ"ל - אף שהדבר לא לגיטימי - אינם מודרים לחלוטין מקהל עדת ישראל; הם יכולים לשאת אישה ולקחת חלק בחברה היהודית, אך לא להעיד בפני בית דין.

הקומיקס שבעמ' 28 נועד להעביר בצורה הומוריסטית את האווירה וההתנהלות המפוקפקת סביב משחקי ההימורים ולהעלות תרחיש אחד מני רבים, המוביל לכדי מצב בו האדם המתפרנס מהם

הולך להעיד עדות שקר בפני הסנהדרין. מורה שירצה בכך יוכל לגייס את המוחות היצירתיים בכיתה ולהעלות תרחישים נוספים בדרך של קומיקס, הצגה וכד'...

א,ט

משנתנו נראית כהמשך ישיר למשניות ד-ה. ניתן לשאול את התלמידים שאלת אתגר בנושא. אגב הדיון ההלכתי אנו נחשפים למידת מסירות הנפש, שנדרשה לעתים מהעדים (ויש להסיק שגם מהשליחים), בהליכה לבית הדין תוך הסכנות, המאמץ וההתארגנות הלוגיסטית שבהם כרוך הדבר!

המשנה והפרק נחתמים בפסוק המוכר לנו מהקידוש למועדים. המילה "במועד" מראה, שלמרות הזכות של בני-ישראל לקבוע את החודשים, יש לעשות כל מאמץ שאכן הם יתקדשו ביום התחדשות הלבנה!

מומלץ מאוד שפסוק זה יתנוסס ככרזה במקום בולט בכיתה, וכן לשננו בעל-פה.

ב,א

יש לקשור את המושג "מינין" למינים המוזכרים בברכת המינים, שאנו אומרים בתפילת העמידה. ניתן לעשות זאת על-ידי שאלות עקיפות ורמיזה ("האם מישהו שמע פעם את המילה 'מינים'?" או הובלתם אל הביטוי בדרך של "את פתח לו" ("באיזו הזדמנות בתפילה אנו מזכירים את המינים?"). מומלץ לעשות זאת לפני שהתלמידים מעיינים בפירוש (בניגוד להבנת המשפט הראשון במשנה). לכן מוצע להתחיל את השיעור בשירת המשנה בשלמותה בעל-פה, כאשר החוברת סגורה; לגשת ראשית כול, להבנת ביטוי זה ועמו הסיפא של המשנה כשהחוברת עדיין סגורה, ומילות המשנה בכתב יד המורה על לוח הכיתה; ורק לאחר מכן יהיה על התלמידים לפענח את הרישא בעזרת השאלות שבחוברת - דבר שיקל עליהם לעשות, לאחר שהם יודעים כי עקב קלקול המינים באה תקנת קבלת העדות מן המכירים.

בשאלות ההבנה למשנה זו יש להנחות את התלמידים להיעזר בפירוש. לא קל להבין את המשפט הראשון של המשנה לאור ניסוחו, הכולל שני נושאים בלשון זכר רבים ("אינן מכירין" - בית הדין הגדול; וש"משלחין" - בית הדין המקומי) ושני נושאים בלשון זכר יחיד ("אותו" - הכוונה לעד; וה"אחר" שנשלח להעידו, כלומר להעיד שהאיש כשר לעדות). לכן חשוב להקדיש זמן ולעבור על הנושא במליאה לקראת סיום השיעור.

ב,ב

במשנתנו מופיעים הכותים, והם עושים את אותו הדבר שעושים המינים, כמתואר במשנה הקודמת.

הכינויים השונים מלמדים שהיו כמה קבוצות קטנות, שונות זו מזו, שפתחו - כל אחת בפני עצמה - חזית מול חכמינו. יש לפרש עבור התלמידים את המושג, וכך לעמוד על עניין זה. מסתבר שהמינים מנסים לחבל בתהליך קידוש החודש בשלב 2 - שלב חקירת העדים; ואילו הכותים מחבלים בשלב 5 - ההודעה לכלל עם ישראל. לשתי החבלות המציאו חכמינו תחבולות! פינת "טעמו וראו" קושרת בין שתי המשניות גם על-פי המבנה: "בראשונה"- "משקלקלו"- "התקינו". היות שמדובר במשנה קצרה, מומלץ מאוד להשקיע זמן בפינה זו ולעמוד על חזרה זו בשיח כיתתי.

בג

במשנה זו מילים רבות הדורשות ביאור. אפשר להתמקד בלמידתן כמטרה בפני עצמה בתחום העשרת אוצר המילים ולערוך הכתבה שלהן, אולי אף בצירוף מילים שנלמדו ממשניות קודמות. המילה "קנים", וכן המילה "אור", ניתנות לפענוח על-ידי התלמידים בתיווך המורה. על-מנת שיעלו רעיון לפירוש המילה "אור", יש להזכיר להם את כינויו של חג החנוכה: "חג האורים"; וכן אור כשדים; ולהעביר את המילה "קנים" לתצורת היחיד שלה - "קנה", ולהעלות אסוציאציות: קנה של רובה, קנה סוף. כאן יכולה מאוד להתאים דוגמה חיה של קנה דק קטן, שיובא לכיתה על-ידי המורה מראש (כל קנה של שיבולת או זרדים שניתן לתלוש בצד הכביש יענו על ההגדרה). שימו לב! שאלה 5 בודקת אם התלמידים מבינים בהסקת דבר מתוך דבר, כי בראש ההר השני פסקו להניף את המשואה כאשר נדלקה המשואה בראש ההר הרביעי, וכן הלאה. תלמיד שנחפז לענות וקורא רק את תחילת השאלה עלול לענות: "הניפו משואות עד שקלקלו הכותים!". בסוף השיעור יש לוודא שהתלמידים מבינים מה מצופה מהם במסגרת משימת הבית. משימה אפשרית נוספת למחוננים ול"משקיענים": מצאו באינטרנט והדפיסו מפה של ההרים עליהם העלו משואות.

בד

התיאור הציורי של העברת ההודעה באמצעות משואות ניתן להדגמה בדרכים רבות. בין השאר ניתן להעמיד חמישה תלמידים או חמישה צוותים שיגלמו את שליחי בית הדין, כשבידיהם משואות ממקלות\קרטון וכד'; ובהמשך לשרשרת מעלי המשואות עומדים שאר התלמידים בתפזורת ומגלמים את "כל הגולה".

מעבר להמחשה החווייתית של עקרון העברת המידע באיתות שכזה יש לשאוף שהתלמידים יבינו שמדובר במקומות, שניתן כיום לראותם ולטייל בהם! בראשם, כמובן, הר המשחה, הידוע יותר בשם הר הזיתים. חשוב שהתלמידים יעיינו במפה, המתארת את ההרים הללו בעמ' 37, וכן לתמונת צורתו המיוחדת של הר הסרטבא.

בה

שני דגשים היסטוריים נדרשים כדי להבין היטב משנה זו:

- הכרת צורת המגורים בימים ההם בעיר הבנויה חצרות-חצרות. צורת מגורים זו משפיעה ישירות על נושא הרשויות בשבת, העומד במוקד הדיון ההלכתי במשנה זו ובמשניות רבות בפרק א'. לפיכך יש לשרטט על הלוח את מבנה החצר - בתים המקיפים רחבה במעין צורת האות ח'. לפני תקנת רבן גמליאל הזקן יכלו העדים לנוע בתוך תחום החצר. האירוח בחצר בית יעזק גרם לעדים "להרגיש בבית" וחיזק את הקשר בינם ובין אנשי ירושלים.
- הבנת מקומו של רבן גמליאל הזקן בשושלת הנשיאים והבחנה בינו ובין רבן גמליאל דיבנה-נכדו, שפגשנו בפרק א' משנה ו', ושעל מעשיו עוד נלמד בהמשך פרק ב'. הדבר הכרחי למניעת בלבול בין תקופת ירושלים לתקופת יבנה ולצורך הבנת המשניות! להלן תמצית הידיעות החשובות לענייננו:

רבן גמליאל הזקן היה מגדולי התנאים בדור הראשון, נשיא ישראל, בנו של שמעון ובן-בנו של הלל הזקן. התחיל לכהן כנשיא כשישים שנה לפני החורבן. על-פי ספר הערוך, היה הראשון שנקרא "רבן", וכינויו "הזקן" בא לו על מנת להבדילו מבן-בנו - רבן גמליאל דיבנה (סתם ר"ג בש"ס הוא לרוב ר"ג דיבנה). התקין תקנות "מפני תיקון העולם". נפטר שמונה-עשרה שנה קודם החורבן. בנו הוא רבן שמעון בן גמליאל הזקן, מעשרת הרוגי מלכות. לקראת הסבר זה על המורה להתכונן היטב ולשקול את המילים, לבל יתבלבלו התלמידים בין הדמויות וייצא שכרם בהפסדם!

יש לחדד את ההבנה, שתקנת רבן גמליאל הזקן זו מעניקה להיתר חילול השבת לצורך מסירת עדות החודש מעמד מיוחד. עד כה יכולנו לשייך היתר זה כסעיף של עשיית מלאכה בשבת לצורך עבודת המקדש (הרי הקרבת מוסף ראש חודש תלויה בעדות זו). רבן גמליאל הזקן "משדרג" היתר זה לרמה המשתווה לפיקוח נפש לנוכח חשיבות קידוש החודש על-פי עדות כצורך לאומי וכמצווה מכוננת!

בו

משנה זו צריכה הכנה קפדנית של המורה לפני השיעור, גם אם לימד אותה פעם בעבר. שאלות הדיינים אינן פשוטות להבנה - ודאי לנו, בני העידן המודרני, שאיננו מורגלים בקבלת מידע מהתבוננות בגרמי השמים.

השאלות העיקריות הדורשות עיון מדוקדק הן השתיים הראשונות: לפני החמה או לאחר החמה? לצפונה או לדרומה?

לגבי שאלה הראשונה: הילדים אינם מבינים מה שייכת החמה לעניין קידוש החודש, שהרי העד כלל לא ראה את החמה, כי מולד הלבנה נראה בלילה! יש לענות להם, כי גם בלילה ידוע כיוון החמה. להמחשת העניין ניקח את שעות הערב, בהן הירח כבר עולה בצד מזרח, אך עדיין נותרת שארית אור החמה במערב. העד נשאל אם צדה הקעור, כלומר פגימתה של הלבנה, היתה לפני (=מול) כיוון החמה או לאחוריו. כדאי מאוד להביא אמצעי המחשה - פנס וכדור - כדי להסביר את המושגים "לפני החמה" ו"לאחר החמה".

כדי לבאר את השאלה השנייה יש לפתוח ולהסביר, כי המשפט המפורסם "השמש זורחת במזרח ושוקעת במערב" נכון, אם כי לא לגמרי מדויק. מסתבר כי באזור בו אנו חיים שוקעת השמש בקיץ בצפון-מערב, ובחורף בדרום-מערב, כי מקומנו איננו על קו המשווה, אלא מעט מצפון לו (זאת אין הכרח ללמוד כדי להבין את המשנה). בהתאם לכך מקומו של הירח ביחס לשמש נוטה בחורף לצפון-מזרח, ואילו בקיץ - לדרום מזרח. לא ניתן לצפות מהתלמידים כי יענו על השאלות ללא הסבר מקדים מפורט ומדויק.

הסברים אלה מתאימים לתחילת השיעור, לאחר שירת המשנה בעל-פה. מומלץ להורות לתלמידים להשאיר את החוברת סגורה בזמן ההסבר, ורק כאשר כולם מבינים - לפותחה וליהנות מהקומיקס, הממחיש את הדברים, אך אינו יכול להחליף את ההסבר המקיף.

בז

הביטוי העיקרי, המצריך ביאור במשנה זו, הוא "בזמנו".

הדרך הפשוטה להסבירו לתלמידים היא זו:

חודש עברי עשוי להימשך 29 או 30 ימים. אם לא בא אף לא עד אחד, האם יימשך החודש מעבר ל-30 יום? מובן שלא! אם מגיע עד יום לאחר יום ה-30 (לא כדאי לומר בכיתה "היום ה-31", כי זה יסבך את התלמידים), האם ישנה משהו? לא, כי ממילא כבר התחיל חודש חדש, לאחר שהחודש הקודם ארך 30 יום. יוצא שיש יום אחד בו קיימת ציפייה לעדות, ועדות זו יכולה לקבוע את התאריך. זהו יום ה-30

אם נצפה חידוש הלבנה בזמן שדרושה עדות כדי להכריע, כלומר בליל יום ה-30, הרי זה "נראה בזמנו", ובמצב זה יש לעשות כל מאמץ שהעד יגיע לבית הדין.

שאלה 8 היא שאלה פתוחה, שנועדה לגרום לתלמידים לחשוב באופן עצמאי, ולנסות להעלות נימוק שכנגד מול הנימוק שמביא רבי אלעזר בר צדוק לדעתו.

לאחר התנסות זו של התלמידים יש להסביר להם את שורש המחלוקת: היא עוסקת בשאלה: האם קביעת התאריך, שבאה עקב העדר עדים, נחשבת ל"קידוש החודש"? ושמה זוהי פשוט ברירת מחדל?

רצוי להביא לידיעת התלמידים, כי להלכה נפסק כר' אלעזר בר צדוק, כלומר: אם לא נראה המולד "בזמנו", אין לתפוס את קביעת התאריך כמעשה קידוש החודש.

ב,ח

בפתח המשנה תיאור הצורות השונות של הלבנה של רבן גמליאל דיבנה. מבחינת השדה הסמנטי מתקשרת המילה "כותל" לירושלים. תלמיד, המחובר לנלמד באופן חלקי, עלול לחשוב שהטבלה היתה בכותל המערבי; וגם אם לא ממש יחשוב על הכותל המערבי עצמו, ייתכן שהמעשה ייחרט בתודעתו כמעשה שקרה בירושלים. אחריותנו, המורים, למנוע מצב כזה! שיבוש כזה יעוות, חלילה, את כל המעשה! יש להסביר כי כל קיר יכול להיקרא "כותל".

"הדיוטות": מילה המוכרת לתלמידים מתוך ההקשר של הכוהנים. מסתבר שהדיוטות יש בכל תחום דעת או מומחיות.

דוגמאות שניתן להעלות בפני התלמידים:

1. אדם שואל את חברו העובד במטבח: "האם אתה שף?" עונה לו חברו: "לא, אני טבח הדיוט!"
 2. אדם שואל את חברו העובד במטבח: "האם אתה קצין משטרה?" עונה לו חברו: "לא, אני שוטר הדיוט!"
- לעניין משנתנו ההדיוטות הם אותם אנשים, שאינם מצויים בדיני קידוש החודש ומראות הלבנה. מן התיאור עולה כי הם אפילו מתקשים להסביר במילים ללא המחשה חזותית את שראו. עצם התיאור שברישא, הוא המשך המגמה, העוברת כחוט השני לאורך כל משניות קידוש החודש: לאפשר ולעודד את השתתפותו של כל אדם מישראל בתהליך קידוש החודש, כולל יושבי הפריפריה, כולל האנשים הפשוטים, כולל אדם נכה ברגליו וכו'.

יש להעביר מסר זה בכיתה לפני שניגשים לסיפור שבהמשך. בנושא הוויכוח בין רבן גמליאל וחבריו - ובעיקר בהבנת הצד של רבן גמליאל - נשתברו קולמוסים, ואנו לא נתיימר להביא את כל התלמידים להבנה של כל ההסברים שניתנו בתלמוד ובמפרשים. נסתפק אפוא בהסבר המקובל: רבן גמליאל ידע את חישובי העתים, ונקודת המוצא שלו היתה ההנחה, כי הירח אכן יכול היה להיראות בחידושו באותו לילה. הוא הביא את הדברים לכדי נקודת קיצון, בה לקח מתוך דברי העדים את החלק המתאים לחישובים והמתקבל על הדעת, הסתמך עליו, ופטר את החלק השני כטעות ובלבול של העדים, בלי שאותו בלבול יפסול את החלק עליו הסתמך.

מטבע הלשון "כרסה בין שיניה" נוסף גם הוא לאוצר הביטויים של תלמידינו בשיעור זה. כדי שיבינו אותו יש לוודא קודם שהם יודעים את משמעות המילה "כרס". מבחינה מעשית נראה שהתיאור

הוא של אישה בסוף תקופת ההיריון, היושבת בחולשתה ובטנה הגדולה מגיעה עד לגובה פניה.

ב,ט

משנה זו כוללת כמעט 150 מילים, ואין לצפות מהתלמידים ללמוד אותה בעל-פה. בשל כך דילגנו בעריכת החוברת על פינת "בחנו את עצמכם". בסופו של דבר גם אותה יידעו רוב התלמידים מתוך חיבת ההאזנה לדיסק ומתוך העיסוק בה בשיעורים.

שאלות 3-4 מוקדשות להבנת העמדות בין החכמים. יש הרבה מה להרחיב בסיפור המסגרת של הקמת בית הדין ביבנה והצורך בביסוסו ובייצוב סמכותו של רבן גמליאל - בייחוד בענייני הלוח העברי, שהיוו סלע מחלוקת עיקרי עם כיתות בית שני. בשאלה 3, התלמידים נדרשים לענות עפ"י קטע מידע. יש קטעי מידע רבים על תולדות רבן גמליאל באינטרנט לבחירה עפ"י שיקול דעת המורה. מומלץ בזאת להביא את ההסבר עליו ועל פעלו לפי ההפניה הבאה:

אנציקלופדיה לחכמי התלמוד והגאונים, עמ' 81-82 עורך: מרגליות מרדכי, הוצאת יבנה, 2006. כאן המקום לתזכורת של מה שסיפרנו לתלמידים סביב לימוד משנה ה' בפרק זה - על שושלת הנשיאים ועל הרג אביו של רבי גמליאל בידי הרומאים - מה שהוביל למהלך של רבי יוחנן בן זכאי, ורק כמה שנים לאחר מכן להעמדתו של רבן גמליאל בראש הסנהדרין ביבנה. כל זאת - כרקע לסיפור שלפנינו.

עוד יצוין כי רבי עקיבא היה צעיר מרבי יהושע ומרבן גמליאל, שהיו בני אותו דור, ואילו ר' דוסא בן הרכינס היה זקן מופלג מרבי יהושע בשנים לא מעטות.

גזרתו של רבן גמליאל נבעה מתוך חששו מפני פירוד והבדל בין חכמים שונים בקיום מועד יום הכיפורים. גם אם ידע רבן גמליאל שלא יחלל רבי יהושע את יום הכיפורים שנקבע, דאג שמא יערוך מיד לאחריו יום כיפור עצמאי נוסף, או שייצא קול בציבור שכך עשה. היה אפוא צורך במעשה סמלי חד וברור, שיראה שהמחלוקת היתה בשלב הדיון, אך מאחר שהתקבלה החלטה - כולם מתייצבים.

רבי דוסא ורבי עקיבא, עמיתיו של רבי יהושע, מנסים שניהם לעזור לו בהתמודדות אליה נקלע. שניהם עושים זאת על-ידי מדרשי הלכה, שמטרתם לשכנע אותו שהחלטת הנשיא שרירה וקיימת ואין לערער עליה. שני המדרשים ראויים ומוצאים רמזים טובים מפסוקי התורה. אם כן, מדוע אין הראשון משכנע את רבי יהושע, והשני - משכנע? לא נוכל לדעת אל נכון, אך ניתן גם ניתן להעלות השערות, ואולי להפיק מכך לקחים מועילים למצבי משבר או מחלוקת. את ההשוואה הבאה אפשר להעמיד בטבלה או בשני טורים על הלוח:

ר' דוסא בן הרכינס	רבי עקיבא	
מבוגר	צעיר	יחס הגיל בין נותן העצה לשומע
רבי יהושע	רבי עקיבא	מי יזם את השיחה?
כן. הוא נקט בעמדה זו ראשון!	אולי, אך לא מוזכר במשנה ח'	האם היה מעורב ועמד לצדו מול רבן גמליאל?
מעביר את הדברים למבט כולל יותר, של פוסקי ההלכה לדורותיהם וסמכותם, הנובעת ממקור עליון	דורש פסוק הנוגע לעצם המחלוקת - מקום כאבו של ר"י, תוך התעלמות מהמילה "במועדם" המטרידה אותו כ"כ	תוכן המדרש
נטל מקלו ומעותיו והלך ליבנה	נראה שלא נחה דעת רבי יהושע. הוא ניגש לרדב"ה	התוצאה

הא

שאלה 2 במשנה זו היא מפתח להבנתה. מומלץ לסמן את שלושת חלקי המשנה גם בקומיקס. למעשה לפנינו שלוש הלכות העוסקות בשלושה מצבים שונים. אפשר להמחיש את המצבים השונים על ידי הצגתם בכיתה: חמישה תלמידים מגלמים את הדיינים, עונדים סרטים בצבע שיוסכם כצבעם של הדיינים, ויושבים על כסאות כשפניהם לכיתה וגבם ללוח. כמה תלמידים, היושבים בשורות הראשונות, יענדו סרט בצבע אחר, המוסכם כצבעם של חברי בית הדין, כלומר תלמידי-חכמים שאינם מוסמכים לדון, אך לומדים הרבה תורה ומכירים מקרוב את בית הדין ואת הנעשה בו. האחרים מגלמים את העם, ולהם סרטים בצבע שלישי. יש לכתוב על הלוח את החלוקה לפי הצבעים.

משחקים את שלושת המצבים:

1. המון העם, שראו את הלבנה, ממתינים בתור, ואחד מאנשי בית הדין מודיע שכבר שקעה השמש ולא הספיקו לקדש את החודש.
2. שני דיינים מתייצבים בפני השלושה. לאחר חלק זה יחזירו אותם שני תלמידים את הסרטים למורה, כדי למנוע בלבול בשלב הבא.
3. שני דיינים, העונדים עדיין את הסרטים, מתייצבים למסור עדות בפני היחיד, ועליו לבחור במצב זה שניים מחברי בית הדין ולמנותם לדיינים זמניים.

”אין היחיד נאמן על-ידי עצמו”: אמרה זו דומה בתוכן ובצליל לאמרה ”אין הנחתום מעיד על עיסתו”, וניתן לצטט אותה בהקשר זה. עיקרון זה, ראוי לדבר בו בכיתה, ולא להסתפק שכל תלמיד עונה תשובה בנושא בחוברת (שאין התלמיד נאמן על-ידי עצמו). סביר להניח שהתלמידים עצמם יענו כי לא ייתכן שאדם פשוט יעיד על עצמו, שהביא בחשבון את כל השיקולים והגיע למסקנה הנכונה. השיח בין אנשים שונים, המסבירים כל אחד את דעתו, יש בו כדי להביא להחלטה מתוך ראייה הכוללת זוויות הסתכלות שונות. כמו כן יש להזכיר את דברי המשנה במסכת אבות, שאין דן יחידי אלא אחד.

נספח

א, א: "בן-אדם, מה לך נרדם?" - סליחות ראש השנה.

א, ב: "אדון הסליחות" - כנ"ל.

א, ג: "מי א-ל כמוך" - כנ"ל.

א, ד: "וביום השבת" - שבת, שני כבשים, שני חודשים.

א, ה: "ישמחו במלכותך" - שבת, המשך למשנה הקודמת.

א, ו: "קול רינה..." ראש חודש, לחן מההלל, מעשה על התנאים הצדיקים רבי עקיבא ורבי גמליאל.

א, ז: "פתחו לי" לקרליבך מההלל לראש חודש. השאלה: האם נפתחים שערי בית הדין בפני זוג עדים בני משפחה?

משפחה?

א, ח: "המשחק בקובייה" - פיוט ששרים יהודים יוצאי עירק בפורים, הלועג לתרבות ההימורים וההוללות.

א, ט: "...לכתך אחריי במדבר..." הליכה לירושלים בהרים בתנאים קשים - כשנושאים נכה על החמור או כשיש חשש מפני אויב.

חשש מפני אויב.

ב, א: "יגדל" - ויכוח עם כתות בית שני על עיקרי האמונה.

ב, ב: "באנו חושך לגרש" - מנגינה מחנוכה לנושא "משואות". משנה זו אמורה להילמד קרוב לחג החנוכה.

חכמינו נלחמים בכתות כעין מלחמת אור בחושך.

ב, ג-ד: "ימי החנוכה" - מנגינה מחנוכה לנושא "משואות".

ב, ה: "מה אשיב" - מההלל לראש חודש. "חצר גדולה היתה בירושלים" מזכיר "בחצרות בית ה' בתוככי י-ם".

המושג "חצר" לעניין עירובין ולעניין חיי שיתוף ושכנות, המכיל תיאור של העיר הבנויה חצרות-חצרות,

תורם להבנה ההלכתית ולהבנת ההווה המתוארת במזמור.

ב, ו: "כיצד מרקדין" אברהם פריד - זוג עדים בפרפראזה הומוריסטית על זוג חתן וכלה. הכנסת העדים - יש

בה מן החגיגות, ומשעשע לחשוב על הקשר להכנסת כלה. כן עוסק "כיצד מרקדין" במניעת עוגמת נפש

ועלבון ברבים לכלה, ובמשנתנו יש שיקול דומה ביחס לזוגות שהגיעו: למעשה אין עדותם הכרחית מצד

דיני קידוש החודש, אך שואלים אותם שאלות למען ההרגשה הטובה שלהם.

ב, ז: "הודו לה' כי טוב" - מההלל לראש חודש, תיאור של מנחה חזן וקהל העונה אחריו.

ב, ח: "שאו שערים ראשיכם" - מנגינה בה נוהגים לקבל רב גדול.

ב, ט: "כאייל תערוג" - ריחוק וגעגוע.

ג, א: "אודך כי עניתני" - מההלל לראש חודש. זה היום עשה ה' לנושא קביעת יום ראש חודש לכאן או לכאן

בהפרש קטן של זמן.